

9 | Visies op legitimiteit

Lucas Noyon ■

9.1 INLEIDING

Het Nederlands strafrecht is van oudsher welhaast exclusief professioneel ingericht. Invloed van leken is, anders dan via de politiek, niet formeel geregeld. Dit betekent niet dat het strafrecht niet op de burger georiënteerd is. Het algemeen belang speelt voortdurend een rol bij allerlei beslissingen die in het strafrecht genomen worden. Het Nederlands strafrecht is echter niet, althans in oorsprong, wezenlijk geïnteresseerd in de alledaagse mening van de burger 'van vlees en bloed' (de empirische mens). Gebruikelijk is het om de maatschappelijke aanvaardbaarheid van het strafrecht niet empirisch, maar theoretisch te onderbouwen. Hierbij is niet de man van de straat, maar een menselijke fictie (de mens als rechtssubject) het kompas.¹ Bijvoorbeeld aan de hand van een sociaal contract, het utiliteitsbeginsel, een categorische imperatief, (soms nog) het natuurrecht, of wat dies meer zij. Kenmerkend verschil is dat de mens als rechtssubject gespeend is van de hartstochten, irrationaliteit of volatiele opinies waardoor ieder mens zich in de reële wereld wel eens bevangen weet. Consequentie van de autonome, professionele en rationele inrichting van het Nederlands strafrecht is dat het ook gekenschetst kan worden als paternalistisch: de grondgedachte is dat de professionals beter weten wat goed is voor de burger dan dat die burger dat zelf weet. Hiermee hangt samen een ingebakken vrees voor dilettaantisme en een hoge mate van esoterie: het strafrecht is eenvoudigweg niet goed te begrijpen zonder er een diepgravende studie van te maken.

Tegenwoordig staan autonomie en professionaliteit in allerlei maatschappelijke domeinen onder druk. In algemene zin is de vanzelfsprekendheid van gezag afgenomen en is sprake van een waakzamere en meer bemoeizuchtige publieke opinie.² In de wetenschappelijke literatuur heeft de belangstelling voor concepten als 'vertrouwen' in en 'legitimiteit' van overheidsgezag in de afgelopen decennia een hoge vlucht genomen, waarbij steeds als postulaat geldt dat dit niet langer vanzelfsprekend is. Als 'pathologische' pendant van deze brede maatschappelijke ontwikkelingen heeft zich nog een sentiment

■ Mr. drs. L. Noyon is als promovendus verbonden aan het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden.

1 Zie bijvoorbeeld Foqué & 't Hart 1990.

2 Zie hierover onder meer Dryzek 2002; Rosanvallon 2008; De Swaan 2011; Rosanvallon 2011.

ontwikkeld dat samen lijkt te hangen met het (punitief) populistisch discours: de opkomst van breed onbehagen jegens experts en de maatschappelijke elite, culminerend in een in toenemende mate verhit en emotioneel publiek debat over misdaad en straf.³ In dit discours delven niet alleen de autonomie en professionaliteit, maar ook de rationaliteit van het strafrecht het onderspit.

Uitgangspunt van deze bijdrage is dat ook spelers in het strafrechtelijk domein zich met deze nieuwe maatschappelijke realiteit geconfronteerd zien. Hierdoor wordt de relatie tussen bijvoorbeeld het OM en de rechtspraak enerzijds en de publieke opinie anderzijds in een nieuwe, onrustiger dynamiek geplaatst. In dit verband is relevant dat het OM in de afgelopen jaren zijn houding heeft gewijzigd en nadrukkelijk zegt open te staan voor directe communicatie met en directe invloed door burgers.⁴ Hiermee lijkt het OM eenzelfde koers te varen als ook andere overheidsinstanties in toenemende mate doen en door allerlei adviesorganen wordt aangemoedigd. Zo zou de overheid volgens de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid moeten inzetten op 'meer georganiseerde tegenspraak' en meer mogelijkheden tot 'alledaagse beïnvloeding'.⁵ In internationale strafrechtelijk-georiënteerde literatuur is ook een brede waaier aan pleidooien voor meer burgerinvloed te vinden. Bijvoorbeeld voor meer op morele intuïties van de gemeenschap geënte procedures,⁶ en voor het accommoderen van publieke opinie bij het opstellen van strafvorderingsrichtlijnen.⁷

De vraag is niettemin of een versterkte oriëntatie op de burger binnen de context van het Nederlands strafrecht, met zijn duidelijke autonome en professionele traditie, wel de juiste weg is. En of een dergelijke verandering niet nieuwe gevaren voor de relatie tussen burger en de strafrechtelijke autoriteiten met zich brengt. Deze gezagsrelatie tussen strafrechtelijke autoriteiten en het publiek wordt in de literatuur doorgaans aangeduid met de term *legitimiteit*. De vraag die op grond van het voorgaande dus gesteld kan worden is of de *legitimiteit* van de machtsrelatie tussen strafrechtelijke organen, in dit geval het OM, en het publiek gebaat is bij een dergelijke herpositionering. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is uiteraard eerst een werkbare conceptualisering nodig van wat 'legitimiteit' precies is en vervolgens, hoe dit het beste geoperationaliseerd kan worden.

In deze bijdrage zal ik een begin maken met het beantwoorden van laatstgenoemde vragen. Centraal staat dus een zoektocht naar een legitimiteitsconcept dat bruikbaar is voor het beschouwen en evalueren van de machtsrelatie tussen strafvorderlijke autoriteiten en het publiek, tegen de achtergrond van de hiervoor geschetste ontwikkeling. Waar mogelijk besteed ik daarbij

3 Loader & Sparks 2011.

4 OM 2006; Brouwer 2007; OM 2011.

5 WRR 2012.

6 Met name gezaghebbend door Tyler 2006.

7 Freiberg & Gelb 2008; Roberts & Plesničar 2015.

ook aandacht aan de mogelijkheden voor operationalisering. Hiervoor zal ik enkele benaderingen van dit concept, zoals die in de loop der jaren in de rechtswetenschap, de criminologie en de politicologie zijn ontwikkeld bespreken en op bruikbaarheid beoordelen (§3 e.v.). Zoals zal blijken, zijn binnen deze disciplines uiteenlopende paradigma's ontwikkeld met ieder een eigen onderzoeksidoom. Sommige zijn meer abstract en theoretisch, andere juist zeer concreet en al vergaand geoperationaliseerd voor en toegepast binnen kwantitatief en/of kwalitatief onderzoek. Voordat ik de meer uitgewerkte conceptualisering zal bespreken, begin ik hieronder met twee archetypen van het legitimiteitsbegrip: de normatieve en empirische onderzoekstraditie. Zoals daarna zal blijken, valt in meer uitgewerkte concepties van legitimiteit vaak een van beide als grondtoon te herkennen.

9.2 EMPIRISCHE EN NORMATIEVE BENADERINGEN

Er bestaan talloze definities van 'legitimiteit'. Als gemeenschappelijke eigenschap valt hier uit te destilleren dat legitimiteit verondersteld wordt een eenheid te zijn voor 'rechtmatigheid van macht'. Om die reden kies ik er voor dit in deze bijdrage als startdefinitie te hanteren. Uit deze startdefinitie volgt dat legitimiteit betrekking heeft op een machtsrelatie tussen een machthebber en een ondergeschikte. Het vooropstellen van de 'rechtmatigheid' van die relatie, geeft aan dat legitimiteit een kwalitatieve uitdrukking van de aard van die rechtsbetrekking is. Met deze grove aanduiding is nog geen begin gemaakt met het beantwoorden van hoe iemand te weten kan komen welke machtsrelatie nou wel of niet, dan wel meer of minder legitiem is. Een eerste manier om tot een nadere uitwerking te komen is door de vraag te stellen hoe rechtmatigheid geconceptualiseerd kan worden. Over het algemeen kunnen hier in de literatuur twee hoofdwegen worden onderscheiden: een normatieve en een empirische traditie.⁸ Grofweg is het verschil dat in de normatieve traditie het antwoord wordt gezocht in van de empirische mens geabstraheerde, filosofische denkkaders, terwijl in de empirische traditie juist wel op de mens van vlees en bloed georiënteerd wordt. Hieronder werk ik dat iets nader uit.

De klassieke normatieve benadering van legitimiteit vertrekt vanuit het identificeren van relevante normatieve criteria om vervolgens, aan de hand hiervan, een coherent, objectief kader te formuleren. Deze criteria kunnen bijvoorbeeld worden gebaseerd op een hypothetisch sociaal contract, het utiliteitsbeginsel, enzovoort. Kortom: het gaat hier om de normatieve tradities waar het bestaansrecht van een rationele strafrechtsinrichting traditioneel op gefundeerd wordt. De machtsrelatie krijgt hierin de vorm van een rechtsbetrekking tussen een rechtssubject en een autoriteit binnen een gerationaliseerde

8 Zie voor dit onderscheid bijvoorbeeld Hinsh 2010; Bottoms & Tankebe 2012 en Beetham 2013b.

rechtsorde. Op deze normatief-wetenschappelijke benadering ga ik hieronder slechts beperkt in.

Van de normatief-wetenschappelijke benadering kan een empirische worden onderscheiden. Het ligt voor de hand om als startpunt hiervoor het werk van Max Weber te nemen,⁹ omdat hij een van de eerste pleitbezorgers was van een empirische studie naar legitimiteit en zijn theorie nog altijd wordt beschouwd als het prototype van de sociaalwetenschappelijke benadering.¹⁰ Kenmerkend is dat Weber direct scherp onderscheid maakt tussen de taak van de jurist en die van de socioloog. In de eerste zin van *Wirtschaft und Gesellschaft*,¹¹ het boek waarin hij zijn theorie over legitieme macht ontvouwt, definieert Weber het werkveld van de socioloog als het bestuderen van sociale actie (*soziale Handeln*). Hetgeen hij onderverdeelt in de volgende idealtypen: handelen gestuurd door doel-rationele motieven, waarde-rationele motieven, affectieve motieven en traditionele motieven.¹² De sociologie zou zich volgens Weber slechts moeten bezighouden met het bestuderen van (de uit deze idealtypen samengestelde mengvormen van) sociale actie. Aan de hand van deze taakopvatting benadert hij vervolgens 'legitieme dominantie' (*legitime Herrschaft*). Uit deze benadering volgt dat het antwoord op de vraag wat 'rechtmatigheid van macht' is, door de socioloog gezocht dient te worden door uit te vinden wat mensen, blijkens hun acties, rechtmatig achten. In de interpretatie van Weber is legitimiteit niets meer of minder dan een *geloof in* legitimiteit (*Legitimitätsglaube*), een geloof dat mensen in hun doen en laten prijsgeven. De vraag is in de Weberiaanse benadering dus niet meer of macht op grond van een sociaal contract, het natuurrecht of een ander a priori gegeven raamwerk rechtmatig is, maar of dit in de reële maatschappij als zodanig wordt aanvaard.

Het Weberiaanse sociaalwetenschappelijke begrip van legitimiteit verschilt dus zowel ontologisch als epistemologisch van de normatieve traditie. Legitimiteit in sociaalwetenschappelijke zin *is* iets anders dan in normatieve zin. Voor Weber bestaat er geen legitimiteit onafhankelijk van de maatschappelijke realiteit, terwijl normatieve legitimiteit zich in theorie onafhankelijk van een buitenwereld vanachter een bureau laat beredeneren. In ontologische termen is de sociaalwetenschappelijke traditie dus *constructivistisch* en de normatieve traditie *objectivistisch*. De epistemologische dimensie volgt uit dit onderscheid: waar de normatieve wetenschapper zal beginnen met het identificeren van de objectieve criteria en hier vervolgens een coherent normatief raamwerk

9 Weber 2013a.

10 Tyler 2006; Hinsh 2010; Bottoms & Tankebe 2012 en Beetham 2013b plaatsen het begin van een sociaalwetenschappelijke studie naar legitimiteit allemaal bij Weber. Niettemin is het scherpe onderscheid dat Weber maakt tussen normatief onderzoek en 'sociologisch' onderzoek wel betwist. Beetham en Bottoms & Tankebe rekenen normatief onderzoek bijvoorbeeld ook tot de gereedschapskist van de sociale wetenschapper.

11 Weber 2013a, p. 4.

12 Weber 2013a, p. 24-26.

op fundeert, stelt de sociale wetenschapper zich op als een externe observant die slechts geïnteresseerd is in het handelen van burgers. Dit betekent dat 'de mens' waar een normatief georiënteerde filosoof aan denkt een andere is dan de mens die een sociaal wetenschapper in gedachte heeft. De eerste hanteert in zijn modellen in plaats van een empirische mens een menselijke fictie: doorgaans een rationeel, niet aan grillen of emoties ten prooi vallende participant in een sociaal contract of anderszins deelnemer in een gerationaliseerde orde. Webers analyse-eenheid is juist wel de empirische mens van vlees en bloed. Dat Weber zich realiseerde dat deze mens in zijn handelen niet altijd gestuurd wordt door rationele overwegingen, blijkt al uit zijn ideaaltypologie van het kernbegrip 'sociale actie', hetgeen ook irrationeel handelen (affectief en traditioneel) omvat.

Het onderscheid tussen de normatieve en empirische benadering van legitimiteit is ideaaltypisch. Dit wil zeggen dat het gaat om twee 'pure' vormen die in werkelijkheid maar zelden zullen worden aangehangen. De meeste mensen zullen bij legitimiteit een hybride vorm voor ogen hebben die door beide ideaaltypen wordt ingekleurd, waarbij de mengverhouding kan verschillen. Dit lijkt haast onvermijdelijk. Aan beide benaderingen kleven in hun pure vorm immers evidente nadelen.

Het eerste nadeel van een zuiver empirische benadering is dat als slechts dit als criterium zou gelden, in theorie alle vormen van gezag legitiem kunnen zijn, mits de hieraan onderworpen burgers dit maar als zodanig onderschrijven. In zekere zin erkende Weber dit al, door geen normatieve hiërarchie aan te brengen tussen charismatisch, traditioneel en bureaucratisch gezag. Hij constateerde weliswaar dat in zijn tijd bureaucratisch gelegitimeerde macht terrein won en gezag gebaseerd op traditie of charisma steeds minder sturing gaf aan de maatschappelijke ordening, maar dit was slechts een empirische vaststelling en dus niet iets dat hij met instemming of afkeuring begroette dan wel paarde aan een bepaald (normatief) verlichtingsideaal.¹³ Voor Webers legitimiteitsopvatting is de aard van de machtsrelatie in beginsel onverschillig. Deze morele abstinentie, die Weber vooral lijkt te hebben verkozen om het werkveld van de sociologie te demarqueren, is een veel bekritiseerde keuze in zijn benadering.¹⁴ Inderdaad blijkt uit vergelijkend onderzoek dat autoritaire regimes die zich niks gelegen laten liggen aan normatieve criteria voor legitiem overheidsgezag, zuiver empirisch beschouwd best 'legitiem' kunnen zijn omdat zij de steun genieten van de bevolking.¹⁵ Dit lijkt mij, zeker in

13 Waar hij de in de literatuur vaak gehoorde voorspelling aan koppelde dat deze ontwikkeling zich zou voortzetten. Hier past echter wel een nuancering, want Weber verwachtte eveneens dat charismatisch gezag nog oprispingen zou kennen, met name in tijden van crisis. Hij zag charismatisch gezag als weliswaar een instabiele, maar ook revolutionaire kracht, die burgers tot een heroriëntatie op de machtsstructuren kan bewegen. Zie Weber 2013b, p. 1111-1119.

14 Habermas 2007; Beetham 2013b; Fossen 2013; en Habermas 2015.

15 Karstedt 2013.

een strafrechtelijke context, een reëel bezwaar. Dat is immers bij uitstek een context waarbinnen meer abstracte, normatief gefundeerde beginselen die de integriteit van het systeem als geheel borgen, soms conflicteren met directe, vaak concretere en als urgent ervaren belangen, bijvoorbeeld in de sfeer van veiligheid en het bestraffen van onrecht. Zeker wanneer deze laatste belangen synchroon lopen met de belangen van een autoritaire autoriteit, is het makkelijk om ‘empirische legitimiteit’ te verdienen door met name hierop te tamboereren en de eerstgenoemde belangen te veronachtzamen.

Een tweede bezwaar tegen de empirische benadering heeft betrekking op de conceptuele afbakening. De vraag is immers uit welk menselijk handelen precies kan worden afgeleid dat zij de autoriteit ‘legitiem’ vinden. Weber is hier zelf niet heel duidelijk over. Sommige auteurs lezen in zijn werk dat hij aan iedere gezagsrelatie waarbij wordt gehoorzaamd de conclusie verbindt dat deze relatie legitiem is.¹⁶ Dit lijkt, nog daargelaten de vervolgvraag hoe sterk die gehoorzaamheid dan precies moet zijn, wel een erg beperkte lezing. Allereerst omdat ‘sociale actie’ wel meer omvat dan binair wel of niet gehoorzamen, maar zeker ook omdat aldus opgevat ook al dan niet met (dreiging met) geweld afgedwongen gehoorzaamheid legitieme dominantie kan bewerkstelligen.¹⁷ Het lijkt me niet goed voorstelbaar dat Weber het zo zal hebben bedoeld. In dat geval verwatert immers de grens tussen legitieme dominantie, waarbij een zekere mate van internalisatie moet hebben plaatsgevonden, en effectieve dominantie, waarvoor dit onverschillig is. Naar mijn idee dwingt zijn werk ook zeker niet tot die lezing.¹⁸ Wat daar ook van zij: uiteindelijk is dit een discussie die het doel van tekstexegese niet overstijgt, aangezien het me, hoe Weber er ook over gedacht mag hebben, evident lijkt dat bij een daadwerkelijk legitieme gezagsverhouding sprake is van een zekere mate van

16 Bottoms & Tankebe 2013.

17 Bottoms & Tankebe 2013 verbinden inderdaad deze conclusie aan hun lezing van Weber.

18 Cruciaal voor dit verschil in interpretatie lijkt het woord ‘dominantie’, in de oorspronkelijke tekst: *Herrschaft*. Dit begrip is in het Engels op verschillende manieren vertaald, zie Bottoms & Tankebe 2012, p. 127. Door de vertaling als ‘dominantie’ heeft het iets weg van ‘overheersing’ waarvoor geen vrijwillige, geïnternaliseerde beoordeling van die dominantie voor rechtmatigheid vereist is. Het onderscheid tussen vrijwillige gehoorzaamheid en gehoorzaamheid van burgers op grond van angst voor represailles wordt zo diffuus. Bottoms en Tankebe hanteren bijvoorbeeld deze interpretatie en menen vervolgens dat om die reden de legitimiteitsopvatting van Weber te simplistisch is, omdat het uiteindelijk zou leiden tot de bewering dat alle macht die gehoorzaamd wordt legitiem is en alle macht die dat niet wordt niet, Bottoms & Tankebe 2012, p. 130. Deze redenering lijkt mij evenwel te kort door de bocht, omdat de passage in het werk van Weber waar zij zich op baseren (Weber 2013a, p. 214) zich ook anders laat lezen. Ter ondersteuning van deze alternatieve lezing kan er bijvoorbeeld op gewezen worden dat Weber in plaats van het woord *Herrschaft* ook het Duitse woord *Macht* had kunnen gebruiken, een woord dat beter geschikt lijkt om de eerstgenoemde interpretatie mee aan te duiden. Zijn keuze voor *Herrschaft* suggereert dat Weber zelf ook het oog had op iets anders dan puur effectieve overheersing. Elders in de literatuur wordt ook deze lezing van Weber aangehangen. Zie Hinsh 2010, p. 41.

'afwezigheid van dwang'.¹⁹ In de woorden van Hannah Arendt: 'where force is used, authority itself has failed'.²⁰ Het staat wat mij betreft dus buiten kijf dat het bij het conceptualiseren van empirische legitimiteit moet gaan om een vorm van gezag die ook in de afwezigheid van dwingende handhavingssystemen standhoudt. Dit is in zekere zin slechts een verlegging van het probleem, omdat dwang als zodanig ook een moeilijk te operationaliseren concept is.²¹

Uit het voorgaande volgt dat de empirische benadering van legitimiteit, in 'pure' vorm opgevat, te breed is en dus begrenzing behoeft. Deze begrenzing lijkt gevonden te kunnen worden door (ook) acht te slaan op normatieve gezichtspunten. Maar voor de puur normatief-wetenschappelijke benadering geldt iets spiegelbeeldigs. Wanneer de zuiver normatieve benadering wordt doordacht, komen eveneens snel de beperkingen hiervan in zicht, welke voortvloeien uit het feit dat deze benadering zich geen rekenschap geeft van de mens van vlees en bloed. Deze gerationaliseerde quarantaine is als het erop aankomt immers tandoel omdat voor iedere autoriteit geldt dat zij uiteindelijk, hoezeer de eigen legitimiteit rationeel te beargumenteren valt, niet kan standhouden indien mensen met fakkels aan de poorten rammelen. In het bijzonder miskent een zuiver normatief-wetenschappelijke benadering dat aan de legitimiteit afbreuk kan worden gedaan door oordelen die zijn gebaseerd op gebrekkige informatie, een onjuiste voorstelling van zaken, welbegrepen of juist verkeerd begrepen eigenbelang of niet rationeel beargumenteerd cynisme over het functioneren van de (strafrechtelijke) overheid. Ook op basis van onjuiste voorstellingen van zaken kunnen immers krachten ontstaan die, via wetgeving of informele beïnvloeding, de inrichting van het strafproces bijsturen en aldus van invloed zijn op die gerationaliseerde orde. Een zuiver normatief-wetenschappelijke benadering van legitimiteit suggereert dus een immuniteit die niet waargemaakt kan worden.

Samenvattend zijn beide ideaaltypische benaderingen van legitimiteit afzonderlijk beschouwd onvolledig en hebben zij elkaar nodig omdat zij in elkaar de eigen begrenzing vinden. Hieruit volgt wat mij betreft dat niet over empirische of normatieve legitimiteit gedacht moet worden als ware zij twee afzonderlijk te bestuderen constructen, maar als één construct met zowel een

19 Aldus ook Rosanvallon 2008.

20 Aangehaald in bijvoorbeeld Bottoms & Tankebe 2012.

21 Misschien dat het aan Foucault ontleende onderscheid tussen directe macht (van actor op actor) en 'herderlijke macht' uitkomst zou kunnen bieden (zie Carrette 2000). Met die laatste term omschrijft Foucault macht die niet wordt afgedwongen door directe dreiging met geweld, maar die wordt aangeleerd door burgers een bepaald geloofssysteem in te prenten en vervolgens bij de gratie van het geloofssysteem in stand blijft. Foucault gebruikte hiervoor zelf het voorbeeld van de katholieke kerk. Herderlijke macht zou dan een vorm van legitiem gezag kunnen zijn, terwijl macht van actor op actor in beginsel een aanwijzing kan zijn voor een legitimiteitsstekort, indien de machthebber dit op grote schaal nodig heeft om het eigen gezag te (her)vestigen.

empirische als een normatieve dimensie. Een bruikbaar begrip van legitimiteit vergt dus dat beide dimensies in ogenschouw worden genomen.

Nu ik hiervoor de twee hoofdstromen in het denken over legitimiteit heb weergegeven, verleg ik hieronder de aandacht naar meer concrete conceptualiseringsen.

9.3 EEN BEHAVIORISTISCH PERSPECTIEF: *WHY PEOPLE OBEY THE LAW*

Criminologisch onderzoek naar legitimiteit wordt sinds enige tijd gedomineerd door het zogenaamde procedurele-rechtvaardigheid-paradigma, dat zijn oorsprong vindt in een studiegroep verbonden aan Yale University, onder leiding van Tom Tyler.²² Dit onderzoek is van oorsprong op een sociaalpsychologische, hoofdzakelijk behavioristische leest geschoeid en deze achtergrond klinkt nog door in het niveau van analyse (individuen) en onderzoeksopzet (survey-onderzoek). Tyler refereert in zijn centrale studie, *Why people obey the law*, echter ook aan de socioloog Weber en past conceptueel redelijk goed in die traditie. Zijn studie gaat ook uit van een volledig empirische benadering van legitimiteit, de normatieve dimensie speelt in het geheel geen rol. Een definitie van legitimiteit is in het werk van Tyler niet te vinden, maar tussen de regels door valt te lezen dat hij legitimiteit ook gelijk stelt aan een geloof in legitimiteit.

Anders dan Weber kiest hij wel duidelijk positie in wat ik hiervoor als het tweede bezwaar tegen de empirische traditie opvoerde. Gezag is in de ogen van Tyler slechts legitiem indien die legitimiteit is *geïnternaliseerd*, oftewel ook overeind blijft als directe dreiging met handhavende mechanismen afwezig is. Deze conceptuele keuze krijgt vorm doordat hij legitimiteit operationaliseert als een samengesteld construct van (i) gerapporteerd vertrouwen in strafrechtelijke instituties; en (ii) de ervaren verplichting om de wet te gehoorzamen. Vertrouwen wordt verder uitgewerkt door zaken als vertrouwen in objectiviteit en onpartijdigheid uit te vragen. De laatste factor wordt door middel van een Likertschaal gemeten, met stellingen als 'people should obey the law even if it goes against what they think is right' en 'It is difficult to break the law and keep one's self-respect'. Met deze stellingen wordt beoogd om gehoorzaamheid te bevragen die niet of althans zo min mogelijk onderhevig is aan directe dwang, maar een resultaat is van een geïnternaliseerde overtuiging.

Een van de belangrijkste kwaliteiten van het onderzoek van Tyler is dat het een concrete operationalisatie van legitimiteit biedt en deze operationalisatie in uiteenlopend onderzoek heeft gebruikt. Anders dan de meer theoretische en speculatieve beschouwingen van Weber heeft het werk van Tyler een sterk empirische en daarmee ook praktische inborst. Het vele empirische onderzoek

22 Tyler 2006.

werpt bovendien ook licht op de gevolgen van hoge of lage legitimiteit, alsmede op de oorzaken – of determinanten – van legitimiteit. Ik bespreek beide hieronder.

De belangrijkste starthypothese in zijn onderzoek was dat als mensen strafvorderlijke autoriteiten en procedures als 'legitiem' ervaren, dit doorwerkt op toekomstig gedrag. Dit uitgangspunt werd in uiteenlopend onderzoek bevestigd: mensen zijn eerder bereid met de politie mee te werken,²³ eventuele misstanden aan de politie te melden in plaats van tot eigenrichting over te gaan²⁴ en zichzelf aan de strafwet te houden.²⁵ Met andere woorden: de gepercipieerde legitimiteit van het strafproces functioneert bij betrokkenen als een moreel kompas voor de toekomst, wanneer mensen opnieuw in de sfeer van het strafrecht worden betrokken. Hiermee is de behavioristische relevantie van het – aldus geoperationaliseerde – concept legitimiteit gegeven.

Een tweede vraag is die naar de determinanten van de gepercipieerde legitimiteit. Zicht krijgen op welke factoren hier invloed op uitoefenen, is immers de eerste stap naar het uiteindelijk optimaliseren van de legitimiteit. Hier is door Tyler steeds de, wat mij betreft niet noodzakelijke, keuze gemaakt om onderzoek te doen naar eerdere ervaringen van mensen met (verschillende) strafvorderlijke autoriteiten. Zijn keuze om de determinanten van legitimiteit slechts te zoeken in eerdere persoonlijke ervaringen is een wezenlijke beperking, omdat niet iedereen ervaringen zal hebben met strafrechtelijke procedures en het bovendien aannemelijk lijkt dat oordelen van mensen over de legitimiteit van het strafrecht door aanzienlijk meer beïnvloed worden dan door de wijze waarop ooit een verkeersboete is afgewikkeld, zij als verdachte zijn bejegend of als slachtoffer zijn gehoord.

Niettemin leidde dit onderzoek naar persoonlijke ervaringen wel tot interessante bevindingen. Anders dan wellicht zou worden verwacht, zou uit dergelijk onderzoek blijken dat met name de wijze waarop burgers de procedure ervaren van invloed is op hun gepercipieerde legitimiteit. Sterker nog: terwijl procedurele rechtvaardigheid zwaar weegt, draagt de materiële rechtvaardigheid – oftewel: de uitkomst – meestal niet eens significant bij. Dit komt niet in de eerste plaats doordat oordelen over de uitkomst weinig gewicht in de schaal leggen bij hoe mensen eerdere kennismakingen met het strafrecht evalueren, maar doordat oordelen over wat een passende strafhoogte is sterk verschillen tussen burgers onderling en er derhalve op geaggregeerd niveau weinig te zeggen valt over welke uitkomst in zijn algemeenheid wel bevalt en welke niet. De door Tyler onderzochte populatie verschilde onderling en per cultuur sterk in hun oordelen over relatieve strafwaardigheid van delicten en in hun oordelen over wat passende straffen zijn. Uit Nederlands onderzoek blijkt overi-

23 Jackson e.a. 2012; Tyler, Schulhofer & Huq 2010.

24 Tyler & Huo 2002.

25 Sunshine & Tyler 2003 en Tyler 2006. Zie in dit verband ook een Nederlandse literatuurstudie van Weyers & Hertogh 2007.

gens dat dit hier niet anders is.²⁶ Oordelen over de procedure worden daarentegen wel in brede kring onderschreven. Anders gezegd: zij zijn meer subcultuur-onafhankelijk. In tegenstelling tot wat het geval is bij strafhoogtes, valt er met betrekking tot strafrechtelijke procedures dus wel een breed gedragen beeld te schetsen welke aspecten bijdragen aan de gepercipieerde legitimiteit van het rechtssysteem en welke daar juist afbreuk aan doen. Over het algemeen komt uit de literatuur een beeld naar voren voor meer maatwerk, meer oog voor de reëel gearticuleerde voorkeuren en gevoelens van betrokkenen en een minder mechanische rechtstoepassing.²⁷

Deze operationalisatie van legitimiteit heeft onmiskenbaar veel voordelen. De aangetoonde effecten van de procedure op allerhande wenselijk gedrag scherpen in dat, waar mogelijk, hiermee rekening moet worden gehouden bij de inrichting van die procedure. De bevinding dat zaken als maatwerk en een luisterend oor er toe doen, is ook een belangrijk argument tegen maatregelen die aan maatwerk in de weg staan, evenals tegen maatregelen die verhinderen dat in een zaak met alle omstandigheden van het geval rekening kan worden gehouden, zoals de categorische uitsluiting van taakstraffen en minimumstraffen. Voor wat betreft lessen voor de Nederlandse strafrechtelijke context kan ook gedacht worden aan de ook in het licht van procedurele rechtvaardigheid als problematisch te beschouwen praktijk van het lichtvaardig uitvoeren van strafbeschikkingen, zeker wanneer die rusten op onvoldragen bewijsbeslissingen, enzovoort.²⁸ Al met al kan in de behavioristische benadering van legitimiteit met name veel munitie gevonden worden tegen initiatieven die strekken tot het indammen van discretie. Bovendien is het, juist vanwege de nadruk op maatwerk, bepaald niet een pleidooi voor hard en rücksichtslos straffen. In enkele utopisch aandoende vergezichten schetsen aanhangers van dit paradigma zelfs een beeld van een 'self-regulatory model', oftewel een strafrechtelijk systeem dat zo legitiem is dat amper nog handhaving nodig is.²⁹ Aldus lijkt het bij een eerste oogopslag op gespannen voet te staan met de retoriek van punitief populist, waarin niet zelden juist wel om verplichte minimumstraffen, uitsluiting van alternatieve sancties en inperking van voor maatwerk noodzakelijke discretie wordt gepleit.³⁰ Alleen al om die reden lijkt het niet een goede lens te bieden voor de in de inleiding vooropgestelde nieuwe dynamiek: de bemoeizuchtige buitenwacht die over de schouder van het OM meekijkt en invloed verlangt.

Deze incompatibiliteit is echter vooral een consequentie van de door Tyler c.s. gemaakte keuze om bij onderzoek naar de determinanten van legitimiteit alleen te kijken naar de eigen ervaringen van de onderzoekspopulatie met het

26 Ruiter e.a. 2011.

27 Tyler & Jackson 2013.

28 Zie Knigge & De Jonge van Ellemeet 2014.

29 Tyler & Jackson 2013.

30 Pratt e.a. 2005.

strafrecht. Cynisme, al dan niet op grond van een onjuiste voorstelling van zaken, *elders opgedaan*, valt zo buiten de boot. In dit verband is er wel op gewezen dat deze onderzoeksschool eigenlijk niet geïnteresseerd is in legitimiteitsopvattingen bij het algemeen publiek, maar vooral in de opvattingen van mensen die zelf in het strafrecht betrokken waren.³¹ Deze beperking tot direct betrokkenen is echter niet noodzakelijk verbonden met het legitimiteitsconcept zelf. Deze wordt immers slechts samengesteld uit gerapporteerd vertrouwen en de gevoelde noodzaak om normconform gedrag te vertonen. Op zichzelf is het mogelijk om hetzelfde legitimiteitsconcept te gebruiken in een andere context, bijvoorbeeld door te onderzoeken hoezeer meer sociologische in plaats van psychologische factoren hierop inwerken.

Een met het voorgaande verbonden tekortkoming in het model van Tyler, is dat het uitgaat van een vergelijking met twee variabelen. Bepaald handelen van strafvorderlijke autoriteiten heeft steeds invloed op de mate waarin betrokkenen legitimiteit toeschrijven aan die autoriteit. Maar in de literatuur is wel opgemerkt dat strafrechtelijke procedures meerdere afzonderlijke 'toeschouwers' bedienen. Naast direct betrokkenen kan dan tenminste gewezen worden op de maatschappij, als empirische vertegenwoordiger van de aangetaste rechtsorde. Het is goed voorstelbaar dat hier heel andere verwachtingen leven en soms wat (procedureel) rechtvaardig wordt bevonden door de direct betrokkenen juist als onrechtvaardig wordt verworpen door buitenstaanders.³²

Maar er is ook een nadeel dat in het legitimiteitsconcept zelf zit. Door legitimiteit slechts te operationaliseren als vertrouwen in combinatie met de gevoelde noodzaak tot normconform gedrag, wordt geabstraheerd van wat de eigenlijke kern is van legitimiteit. Deze kern is het proces van oordeelsvorming. In de behavioristische studies wordt slechts *verondersteld* dat mensen op basis van eerdere ervaringen een normatieve afweging maken die leidt tot hoger of lager vertrouwen, dan wel tot een sterkere of zwakkere gevoelde noodzaak te gehoorzamen. Maar naar die afweging zelf, inclusief de argumenten en overwegingen die daarbij een rol spelen, of naar de mate waarin überhaupt sprake is van een rationeel of juist bijvoorbeeld veeleer een emotioneel proces, wordt geen onderzoek gedaan. Dit is een vernauwing en verschraling ten opzichte van de ambitie die Weber nog wel had. Het interpretatieve, of

31 Loader & Sparks 2013.

32 Aardig is in dit verband dat een dergelijke tegenstelling in een biotoop van de samenleving – de gevangenis – al eerder is vastgesteld. Als procedureel rechtvaardig geoordeeld behandelen van normovertredende gedetineerden bleek een gunstig effect te hebben op de betreffende gedetineerde zelf, in die zin dat het leidde tot minder recidive en meer respect ten opzichte van het gevangenispersoneel. Procedureel rechtvaardige behandeling leidde dus tot een hogere mate van legitimiteit van het gevangenispersoneel in de ogen van de direct betrokkenen. Tegelijkertijd bleek het echter een averechts effect te sorteren bij de niet betrokken gevangenen die de wijze van sanctionering uit tweede hand vernamen. Zij oordeelden juist negatiever over het gevangenispersoneel (Sparks, Bottoms & Hay 1996). Bepaald optreden kan dus binnen één cirkel goed uitwerken voor de legitimiteit, maar bij een verderaf gelegen cirkel juist een tegenovergesteld effect hebben.

in Webers woorden: *verstehende*, aspect gaat verloren omdat alleen oog is voor een proces van oorzaak en gevolg (*erklären*). Door deze reductie blijft het verondersteld normatieve proces dat zich – in deze theorie – in het brein zou afspelen uit zicht. Dit is onbevredigend, omdat de kern van legitimiteit toch een *oordeel* over de rechtmatigheid van macht is.

9.4 EEN POLITICOLOGISCH PERSPECTIEF: *THE LEGITIMATION OF POWER*

Een auteur die wel geprobeerd heeft om nadrukkelijk het proces van oordeelsvorming door burgers te betrekken bij de conceptualisering van legitimiteit is David Beetham. Zijn theorie *The legitimation of power* verscheen weliswaar net als het boek van Tyler in eerste druk in 1990,³³ pas sinds kort lijken zijn ideeën te zijn ontdekt door criminologen.³⁴

Het is geen toeval dat de eerste druk van zijn boek in 1990 verscheen. De aanleiding voor de herbezinning op politicologische conceptualisering van legitimiteit was het gebleken onvermogen van eerdere conceptualisering van om de val van de muur te zien aankomen. Beetham bekritiseert aan het begin van zijn boek Weberiaanse theorievorming die zich te zeer blindgestaard zou hebben op observeerbaar gedrag. Hiermee waren de onderliggende normatieve overtuigingen van de bevolking te veel aan het zicht onttrokken en was onvoldoende duidelijk geworden dat de empirische legitimiteit van het Sovjet-systeem al lang degenereerde. Deze historische wortels van de theorie van Beetham zijn interessant, juist omdat zij zich keren tegen wat ook in de conceptualisering van Tyler de zwakke plek is: het gebrekkige vermogen van behavioristische modellen om normatieve processen bloot te leggen. Het is daarom de moeite waard de oplossing van Beetham nader te bekijken.

In zijn definitie van legitimiteit stelt Beetham het normatieve karakter hiervan voorop: 'Legitimate power is power that is rightful, because it meets certain normative criteria about how those in power have obtained their power and how they exercise it.'³⁵ Ondanks dat hij dat normatieve karakter duidelijk vooropstelt, maakt hij wel expliciet dat hij een sociaalwetenschappelijke benadering voorstaat en niet die van, wat hij noemt, de 'politiek filosoof'. Dit betekent in zijn ogen dat hij de uiteindelijke definitiemacht over wat wel en niet legitiem is bij de empirisch mens legt. Maar hij pakt dit heel anders aan dan Weber. De door hem voorgestane aanpak komt er in het kort op neer dat hij burgers niet direct wil vragen of zij het systeem legitiem vinden, maar in abstracto wil vragen waar volgens hen een legitieme machtsrelatie aan zou moeten voldoen. Omgezet naar de methodologie van Tyler zou dit dus betekenen dat niet direct moet worden gevraagd of burgers de strafvorderlijke

33 Beetham 2013b.

34 Beetham 2013a.

35 Beetham 2013b, p. x.

autoriteiten vertrouwen en of zij menen of zij onder de huidige omstandigheden gehoorzaamheid verplicht zijn, maar alleen in het algemeen moet worden uitgevraagd onder welke omstandigheden dit zo zou zijn. Met deze eerste stap wordt een blauwdruk voor een optimaal legitieme machtsrelatie opgesteld. Hierna dient de onderzoeker volgens Beetham de mate van congruentie vast te stellen tussen de werkelijke praktijk en het beeld zoals de onderzochte populatie dat als ideaalbeeld heeft geschetst. Een sleutelzin in de methode die hij voorstelt is dan ook: 'A given power relationship is not legitimate because people believe in its legitimacy, but because it can be *justified in terms of their beliefs*.'³⁶ Het bepalen van de legitimiteit komt dan ook uiteindelijk neer op een oordeel van de onderzoeker en niet op een rapport over de huidige stand van zaken.³⁷ Het is dus de wetenschapper die het uiteindelijke oordeel velt. Indien hij concludeert dat er onvoldoende congruentie is, dient hij hieruit af te leiden dat het een bepaald regime aan legitimiteit ontbreekt. De burgers zelf hoeven die conclusie zelf op dat moment nog niet getrokken te hebben, mogelijk wordt het gebrek aan legitimiteit pas later onderkend en geëxploiteerd.

Een duidelijk voordeel aan de aanpak van Beetham is dat hij, anders dan Tyler, het normatieve kader van burgers in beeld wil brengen. Hiermee raakt hij het hart van legitimiteitsoordelen, daar waar de behavioristische inslag van het onderzoek van Tyler die als gezegd slechts veronderstelt. Maar er kleven tegelijkertijd belangrijke nadelen aan zijn methode. Om te beginnen is deze vooralsnog slechts hypothetisch en is de stap naar concrete operationalisaties nog niet (echt) gemaakt. Belangrijker vind ik dat hij door slechts de oordelen in abstracto te onderzoeken, het humeur in het land, net als het ideaaltype van de normatieve benadering, negeert. Cynisme en maatschappelijke onvrede gebaseerd op een onjuiste voorstelling van zaken blijven dus buiten beeld. Het lijkt alsof Beetham er vanuit gaat dat de waarheid altijd als vanzelf boven komt drijven. De impliciete veronderstelling is dus dat de massa misschien best enige tijd voor de gek kan worden gehouden of zich kan vergissen, maar vroeg of laat de werkelijkheid zal doorzien – en dan valt de muur.³⁸ Ik vraag me af of deze aanname geldig is. Het is vanuit een westers perspectief een verlokkelijke gedachte, zeker als in retrospectief de teloorgang van de steun voor de Sovjet-Unie moet worden verklaard. Maar in tijden van de Brexit en *alternative facts* ligt dit misschien toch iets anders. Zeker omdat ook onjuiste voorstellingen van zaken de aanzet kunnen geven voor een dynamiek die op zichzelf inwerkt op de inrichting van de strafprocesrechtelijke ordening. Onjuiste voorstellingen over het strafklimaat kunnen bijvoorbeeld gemakkelijk leiden tot vruchtbare grond voor voorstellen die strekken tot het inperken van

36 Beetham 2013a, p. 11.

37 Beetham 2013a, p. 13.

38 In Weberiaanse termen: Beetham lijkt ervan uit te gaan dat alleen doel-rationele en waarde-rationele vormen van sociale actie dergelijke omwentelingen kunnen bewerkstelligen.

rechterlijke discretie, harder en minder op de persoonlijkheid van de dader georiënteerde straffen en een terugtred van alternatieve straffen.

Een tweede bezwaar is ontologisch van aard. In de literatuur is wel gewaarschuwd dat de methode van Beetham leidt tot hypostasering van de conceptie van legitimiteit.³⁹ Hiermee wordt bedoeld dat het in abstracto vastgestelde beeld over wat legitiem is te zeer als een min of meer statisch referentiekader wordt weergegeven, als een ideaal dat door de autoriteit in theorie zou kunnen worden benaderd. Hiermee wordt de ontologische keuze gemaakt legitimiteit voor te stellen als een eigenschap van de autoriteit. ‘Perfekte’ legitimiteit is in theorie mogelijk, namelijk bij volmaakte congruentie tussen de status quo en de door de autoriteit vastgelegde maatschappelijke wensdroom. Naarmate die overeenstemming zwakker wordt neemt de legitimiteit af. Hiermee ontkent deze conceptualisering de relevantie van de voortdurende interactie tussen de autoriteit en de ondergeschikten. Een interactie die bestaat uit een aaneenschakeling van (gewekte) verwachtingen, impliciete en expliciete aannames, beloftes die wel of niet gestand worden gedaan, enzovoort. Het lijkt me waarschijnlijk dat deze dynamiek van belang is voor de empirische legitimiteit, terwijl de conceptualisering van Beetham geen plek biedt waar dit kan worden ondergebracht. Dit lijkt mij een tekortkoming: die interactie is op zichzelf beschouwd al normatief geladen en kan dus niet eenvoudigweg worden weggedacht.

9.5 LEGITIMITEIT ALS DIALOOG: EEN *CRIMINAL JUSTICE*-PERSPECTIEF

In het voorgaande heb ik naast twee archetypische benaderingen van legitimiteit twee benaderingen besproken die in de criminologische literatuur veel bekendheid genieten en die beide vanuit een ander perspectief het concept legitimiteit nader invullen. Het is duidelijk dat aan beide gebreken kleven. Zo raakt zowel in de benadering van Beetham als in die van Tyler de normatieve dimensie ondergesneeuwd. Tyler zet deze nog het sterkst buitenspel, door zich überhaupt niet te interesseren in normatieve overwegingen die schuilgaan achter het te observeren gedrag waarin hij wel is geïnteresseerd. De methode die Beetham voorstelt is ten opzichte hiervan in zoverre een verbetering, dat als burgers er daadwerkelijk opvattingen op na zouden houden die strijd opleveren met normatieve beginselen, dit tenminste niet versluierd blijft maar boven tafel komt.

Beide benaderingen bieden bovendien voordelen ten opzichte van de puur normatieve dimensie, doordat zij legitimiteit koppelen aan toekomstig gedrag. Het optimaliseren van de legitimiteit van een machtsrelatie overstijgt zo een zuiver deontologisch belang, waarin die legitimiteit als zodanig al als iets

39 Bottoms & Tankebe 2013.

'goeds' zou worden beschouwd. Legitimiteit wordt in de behavioristische en politicologische benaderingen ook een instrumenteel begrip. Daarbij moet wel worden aangetekend dat de behavioristische voorspellingen voor toekomstig gedrag, mede door reeds bestaand onderzoek, empirisch zijn gefundeerd terwijl die van Beetham nog slechts de status van hypothese hebben.

Voordat ik ter afsluiting nog een nieuwste loot aan de stam van legitimiteitsconceptualisering bespreek, keer ik kort terug naar wat ik in de inleiding van deze bijdrage heb geschetst als de achtergrond voor mijn zoektocht naar een adequaat legitimiteitsbegrip: het vinden van een conceptualisering van legitimiteit die geschikt is om de machtsrelatie tussen strafrechtelijke autoriteiten en de publieke opinie in de hedendaagse maatschappelijke dynamiek mee te bezien. Deze hedendaagse dynamiek lijkt zich met name te kenmerken door een bemoeizuchtige publieke opinie, de opkomst van punitief populisme en een zeker gegeneraliseerd wantrouwen tegen autoriteit in het algemeen.⁴⁰ Welke elementen uit de besproken conceptualisering sluiten hier nu goed bij aan?

De aandacht voor normatieve processen die Beetham voorstaat lijkt van belang, omdat op die manier duidelijk kan worden welke maatschappelijke positionering burgers van het OM zouden verlangen. Ook is zijn onderzoeksmethode interessant omdat het verschillen tussen de normatieve, gerationaliseerde inrichting van het strafproces en de opvattingen van burgers bloot kan leggen. Al is hier een belangrijke nuance op zijn plaats die samenhangt met de uiteindelijke operationalisatie: Uit onderzoek is bekend dat burgers genuanceerder gaan denken over straf en strafrecht naarmate ze meer informatie krijgen.⁴¹ Het zal naar verwachting dus deels afhangen van de vormgeving van het onderzoek welke uitkomsten verkregen zullen worden.

Ook lijkt het noodzakelijk dat bij een goede conceptualisering van legitimiteit aandacht is voor de effecten van onder het publiek levende onjuiste voorstellingen van zaken, cynisme, een wantrouwende grondhouding en andere omstandigheden die wel als kenmerkend voor de huidige tijd en in pathologische vorm als kenmerkend voor het punitief populisme worden beschouwd.⁴² Hier lijkt het legitimiteitsconcept van Tyler meer ruimte te bieden dan het concept van Beetham, waarin hier immers juist van wordt geabstraheerd. Het lijkt goed mogelijk om, bijvoorbeeld aan de hand van survey-onderzoek, te onderzoeken in hoeverre dergelijke factoren voorspellers zijn voor de legitimiteit zoals Tyler die operationaliseert, dus als samengesteld construct van vertrouwen en de gevoelde verplichting de wet te gehoorzamen.

Toch blijft er een belangrijke tekortkoming knellen. Geen van beide benaderingen lijkt een goed kader te bieden om het interactieve element van legiti-

40 Zie bijvoorbeeld Rosanvallon 2008. Een nadere verkenning van deze tijdgeest valt buiten het bestek van deze bijdrage.

41 Zie bijvoorbeeld De Keijser & Elffers, 2009.

42 Rosanvallon 2008.

teit mee te (be)grijpen. Waar Beetham legitimiteit ontologisch vooral als kwaliteit van de machthebber ziet, situeert Tyler het primair in het hoofd van de (ondergeschikte) burgers. Maar bij geen van beide is aandacht voor legitimiteitseffecten die juist het resultaat zijn van het *verkeer tussen* de machthebber en de ondergeschikte. Dus het geheel aan op elkaar afgestemd gedrag, of van misverstanden, desillusies of toekomstige verwachtingen die hier het gevolg van zijn. Juist in de moderne tijd, waarin burgers verwachten dat hun stem er toe doet en omgekeerd het OM dit idee ook voedt door bijvoorbeeld burgerfora te organiseren en zich nadrukkelijker in de publieke arena te positioneren, lijkt de kwaliteit van de interactie essentieel voor de legitimiteit van de relatie.

Recente theorievorming probeert tot op zekere hoogte deze leemte te vullen. Bijvoorbeeld door legitimiteit op te vatten als een 'dialogoog',⁴³ of als een dynamisch proces.⁴⁴ Dit lijkt veelbelovend, al zijn deze conceptualiseringën weer aanmerkelijk minder uitgewerkt dan de politicologische en zeker dan de behavioristische traditie. Allerlei effecten en determinanten van legitimiteit die in de oude benaderingen dus al min of meer vast staan, worden in zo'n nieuwe benadering weer aan het wankelen gebracht of op zijn minst teruggebracht tot onbewezen hypothesen. In die zin is het dus een stap terug. De vraag die in de toekomst beantwoord moet worden is of het mogelijk zal blijken om tot een synthese van voorgaande theorieën te komen die ons weer twee stappen vooruit zal helpen.

LITERATUUR

Beetham 2013a

D. Beetham, 'Revisiting Legitimacy. Twenty Years On', in: J. Tankebe & A. Liebling (red.), *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford: Oxford University Press 2013, p. 19-36.

Beetham 2013b

D. Beetham, *The Legitimation of Power*, Hampshire: Palgrave Macmillan 2013.

Bokhorst 2014

A.M. Bokhorst, *Bronnen van legitimiteit. Over de zoektocht van de wetgever naar zeggenschap en gezag*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2014.

Bottoms & Tankebe 2012

A. Bottoms & J. Tankebe, 'Beyond Procedural Justice: A Dialogic Approach to Legitimacy in Criminal Justice', *Journal of Criminal Law and Criminology* 2012, p. 119-170.

Bottoms & Tankebe 2013

A. Bottoms & J. Tankebe, "'A voice within': power-holders' perspectives on authority and legitimacy", in: J. Tankebe & A. Lieblings (red.), *Legitimacy and*

43 Bottoms & Tankebe 2012; Bottoms & Tankebe 2013.

44 Bokhorst 2014.

- Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford: Oxford University Press 2013, p. 60-82.
- Brouwer 2007
H.N. Brouwer, 'Het B-woord', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 2007, p. 108-110.
- Carrette 2000
J. Carrette, *Foucault and religion. Spiritual Corporality and Political Spirituality*, London/New York: Routledge 2000.
- Dryzek 2002
J.S. Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*, Oxford: Oxford University Press 2002.
- Foqué & 't Hart 1990
R. Foqué & A.C. 't Hart, *Instrumentaliteit en rechtsbescherming: grondslagen van een strafrechtelijke waardendiscussie*, Arnhem: Gouda Quint 1990.
- Fossen 2013
T. Fossen, 'Taking Stances, Contesting Commitments: Political Legitimacy and the Pragmatic Turn', *Journal of Political Philosophy* 2013, p. 426-450.
- Freiberg & Gelb 2008
A. Freiberg & K. Gelb, *Penal populism, sentencing councils and sentencing policy*, Collumpton, VK: Willan 2008.
- Habermas 2007
J. Habermas, *Legitimation Crisis*, Cambridge/Malden: Polity Press 2007.
- Habermas 2015
J. Habermas, *Between facts and norms. Contributions to a discourse theory of law and democracy*, Cambridge/Malden: Polity Press 2015.
- Hinsh 2010
W. Hinsh, 'Justice, legitimacy, and constitutional rights', *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 2010, p. 39-54.
- Jackson e.a. 2012
J. Jackson, B. Bradford, E. Stanko & K. Hohl, *Just Authority? Trust in the Police in England and Wales*, Oxon: Routledge 2012.
- Karstedt 2013
S. Karstedt, 'Trusting authorities: legitimacy, trust and collaboration in non-democratic regimes', in: J. Tankebe & A. Liebling (red.), *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford: Oxford University Press 2013, p. 127-156.
- De Keijser & Elffers 2009
J.W. de Keijser & H. Elffers, 'Het ongeloof in de kloof. Wat moeten we denken van de uiteenlopende resultaten van onderzoek naar de punitiviteitskloof?', *Delikt en Delinkwent* 2009, p. 842-850.
- Knigge & De Jonge van Ellemeet 2014
G. Knigge & C.H. de Jonge van Ellemeet, *Over de naleving van de wet door het openbaar ministerie bij het uitvoerdigen van strafbeschikkingen*. Den Haag, 2014.
- Loader & Sparks 2011
I. Loader & R. Sparks, *Public criminology*, Abingdon/New York: Routledge 2011.
- Loader & Sparks 2013
I. Loader & R. Sparks, 'Unfinished Business: Legitimacy, Crime Control, and Democratic Politics', in: J. Tankebe & A. Liebling (red.), *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford: Oxford University Press 2013, p. 105-126.

OM 2006

Openbaar Ministerie, *Perspectief op 2010*, Den Haag, 2006.

OM 2011

Openbaar Ministerie, *Perspectief op 2015*, Den Haag, 2011.

Pratt e.a. 2005

J. Pratt, D. Brown, M. Brown, S. Hallsworth & W. Morrison, *The new punitiveness. Trends, theories, perspectives*, Cornwall: Willan publishing 2005.

Roberts & Plesničar 2015

J.V. Roberts & M.M. Plesničar, 'Sentencing, Legitimacy, and Public Opinion', in: G. Meško & J. Tankebe (red.), *Trust and legitimacy in criminal justice. European perspectives*, Cham/Heidelberg/New York/Dordrecht/London: Springer 2015, p. 33-51.

Rosanvallon 2008

P. Rosanvallon, *Counter Democracy. Politics in an age of distrust*, Cambridge: Cambridge University Press 2008.

Rosanvallon 2011

P. Rosanvallon, *Democratic legitimacy. Impartiality, Reflexivity, Proximity*, Princeton: Princeton University Press 2011.

Ruiter e.a. 2011

S. Ruiter, J. Tolsma, M. de Hoorn, H. Elffers & P. van der Laan, *De burger als rechter. Een onderzoek naar geprefereerde sancties voor misdrijven in Nederland*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2011.

Sparks, Bottoms & Hay 1996

R. Sparks, A. Bottoms & W. Hay, *Prisons and the problem of order*, Oxford: Oxford University Press 1996.

Sunshine & Tyler 2003

J. Sunshine & T.R. Tyler, 'The Role of Procedural Justice and Legitimacy in Shaping Public Support for Policing', *Law and Society Review* 2003, p. 513-548.

De Swaan, 2011

A. de Swaan, *De mens is de mens een zorg*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2011.

Tyler & Jackson 2013

T. Tyler & J. Jackson, 'Future challenges in the study of legitimacy and criminal justice', in: J. Tankebe & A. Lieblich (red.), *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford: Oxford University Press 2013.

Tyler 2006

T.R. Tyler, *Why people obey the law*, Princeton: Princeton University Press 2006.

Tyler & Huo 2002

T.R. Tyler & Y.J. Huo, *Trust in the law: encouraging public cooperation with the police and courts*, New York: Russel Sage Foundation 2002.

Tyler, Schulhofer & Huq 2010

T.R. Tyler, S. Schulhofer & A.Z. Huq, 'Legitimacy and Deterrence Effects in Counterterrorism Policing: A Study of Muslim Americans', *Law and Society Review* 2010 p. 365-402.

Weber 2013a

M. Weber, *Economy and society (volume 1)*, Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press 2013.

Weber 2013b

M. Weber, *Economy and society (volume 2)*, Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press 2013.

Weyers & Hertogh 2007

H. Weyers & M. Hertogh, *Legitimiteit betwist. Een verkennend literatuuronderzoek naar de ervaren legitimiteit van het justitieoptreden*, Groningen, 2007.

WRR 2012

WRR, *Vertrouwen in burgers*, Den Haag/Amsterdam: Amsterdam University Press 2012.